

Исаев К.

ААЛАМДАШУУ ШАРТЫНДА ЖЕРГИЛИКТҮҮ БАШКАРУУНУН
СТРАТЕГИЯСЫ ЖӨНҮНДӨ

K. Isaev

WITH GLOBALIZATION, THE STRATEGY OF LOCAL GOVERNANCE

УДК:301/943.8.074.12/5

Макалада ааламдашуу ширтындагы жергиликтүү башкаруунун стратегиясы тууралуу маселе каралган.

In the article about the strategy of local government in terms of globalization.

Аталган теманын зарылчылыгы кыргыз коомун толук демократиялаштыруу, иштиктүү жарандык уюмдардын калыптандыруу, жеткиликтүү социалдаштыруу өзүнчө элдигин жана коомдук башталышта болгон жергиликтүү башкаруунун институтсуз мүмкүн эмес. Чын-чынына келгенде жергиликтүү башкаруукун институту бийликтин жер-жерлерде иреттелиши гана эмес, социалдык мамилелердин кеңири чөйрөсүнүн бекемделишин камсыздоо менен, ар бир адамдын жашаган жеринде күндөлүк мүдөө-талаптардык жана кызыкчылыктарын коргойт жана канааттандырат.

1993-жылдан кийин 9 жолу толукталып, жаңыланып кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Конституцияларынын баарында «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу» институтунун саясий орду атайын бөлүмдө чечмеленген. Айыл, кыштак, шаар, район калкынын «жергиликтүү маанидеги маселелерди өз кызыкчылыктарында жана өз жоопкерчилиги менен өз алдынча чечүүсүнүн» гарантиялаган укугу жана чыныгы мүмкүнчүлүгү 2012-жылы 27-июнда жалпы элдик Референдум аркылуу кабыл алынган Конституцияга киргизилген.

Кыргызстан башка постсоветтик мамлекеттердей эле, азаттыкка аттанганы 21 жылдан ашса да, жергиликтүү башкарууну аймактык, улуттук, салттык, тарыхый, социалдык өзгөчөлүктөргө ылайыктуу жүргүзүү маселеси бышып жетилсе да эмдигиче чечиле элек. Ал турмак жаңы Конституцияда (июнь, 2010) «жергиликтүү өз алдынча башкарууну тийиштүү аймактык бирдиктердин калкы» шайлайт деген жобо алынып ташталган, аймактык-административдик кайра түзүү, бийликти борборсуздаштыруу, аймакты социалдык-экономикалык комплекстүү өнүгүү маселелери-шга ачык-айрым долбоорлонгон стратегиясы эмдигиче белгисиз.

Бул маселелердин XX кылымдын экинчи жарымынан Батыштан башталган «ааламдашуу» жана «ааламдаштыруу» бүт жер жүзүндө табыйгый-тарыхый процесс жана Америка-Батыш Европа мамлекеттеринин саясаты катары дүйнөгө кеңири тарап жатканда тереңдеши толук мыйзамдуу. Албетте ааламдашуу-техниканын, технологиянын, илимдин жана байланыш каражаттарынын жаңы ылдамдыкта өнүгүп, жер жүзүнө тегиз тарап, Адамдын жашоо-тиричилигине ар кандай деңгээлде таасир этип жатышы толук объективдүү процесс. Андан качпай, тескерисинче ааламдашуунун талабына жана аймак-

тык-улуттук өзгөчөлүктөрдү эсептөө менен ылайык жалпы калктын интеллектуалдык деңгээлин көтөрүп, адистердин жаңы муундарын даярдап, ааламдашуунун илимий жана интеллектуалдык жетишкендиктерин калк жашаган жергиликтүү бүтүндүктөрүн экономикалык, социалдык, рухий жактан гүлдөшү үчүн максималдуу пайдалануу азыркы замандык айныгыс талабы.

Ал эми «ааламдаштыруу» саясаты боюнча кеп кылсак, анын биздин аймакта биринчиден а) Кыргызстандын кенбайлыктары (алтын, күмүш, платина, вольфрад, темир ж.б.) ар кандай амал-айла менен өзүнө алууу. Буга «Кум-Төр» алтын кенин ар кандай алдоо менен өзүлөрү үчүн эң пайдалуу келишимге кол койдуруп, алтындын 70% көбүрөөк пайызын алып жатканы ачык күбө; б) Кыргызстандын акыл-эсин б.а. билимдүү-кесипкөй арзан жумушчу күчүн пайдалануу; в) бош, арзан базарларда өтөбөгөн буюмдарын үчүн сатуу. Экинчиден ааламдашуу саясаты-ушул аймакты вестерлештирүү, (батышташтыруу), америкалаштыруу жана евроцентризм методологиялык, методикалык ыкмаларынын түшүнүктөрү менен баалап, аймактын өнүгүшүн башка нукка буруу. Ошондуктан, Кыргызстандын жана анын ар бир аймагын өнүктүрүүнүн жана башкаруунун стратегиялык так аныкталган планы керек.

Дүйнөлүк социологиялык илимде XX кылымдын акыркы чейрегинен баштап «социеталдык», «социеталдык топ», «антропосоциеталдык өзгөрүүлөр» деген жаңы парадигмалык түшүнүктөр «социалдык татаал тутум» катары кабылданып, алардын теориялык, тажрыйбалык, чен-өлчөмдүк маселелери илимий жыйындарда, жарыялоолордо ыкластуулук менен кеңири талкууланып, ар түрдүү коомдордун, социалдык тутумдардын курамдарындагы орду, мааниси, интегралдоо мүмкүнчүлүктөрү, тажрыйбалык баалуулуктары такталып, илимий изилдөөлөрдө, жаңы үлгүлөрүн өндүрүүдө, ааламдашуу шартындагы социалдык функционалдык өзгөрүүлөрдү тактоодо кеңири колдонууда.

Жергиликтүү социалдык түзүмдөрдү - айыл, район, шаар ж.б. деңгээлдеги калк жайланышкан антропосоциеталдык бүтүндүктөр жергиликтүү башкаруунун өзөгүн түзгөн аймакты башкаруунун, өнүктүрүүнүн саясий, социалдык, экономикалык жана жайгаштыруу маселелерин жаңы тарыхый шартка ылайык бири-бири менен тыкыс байланышта комплекстүү чечүү стратегиялык максатка жооп берет.

Антропосоциеталдык бүтүндүк төрт нерседен түзүлөт: Адам, коом, маданият, табигат (экология). Алар бири-биринен чыкпайт жана бири-бирин жойбойт, ошондуктан алар ашташкан. Ошол эле мезгилде алар ажырагыс байланышта, бири-бирин

толуктайт. Антропосоциеталдык бүтүндүктү түзгөн ар бир элементи өзүнчө башкарууга муктаж, ошол эле учурда бүтүндүктү ажырагыс биримдик катары инсандык, коомдук, маданий жана табыйгый маселелерин чогуу башкарууну камсыздоо стратегиялык жактан өтө маңыздуу жана ал антропосоциеталдык өнүгүүнү камсыздайт.

Калыстык үчүн белгилей кетүүчү жагдай, азаттыктын жылдарында (1990-2012-ж.ж.) Кыргызстанда «Жергиликтүү өз алдынча башкаруу боюнча» жетишерлик сакда эле мыйзамдар, чечимдер кабыл алынган. Бирок аларды аткаруу боюнча иштикүү чаралар көрүлбөгөндүктөн, сөздөрдүн, пикирлердин, сунуштардын көптүгүнө карабастан, жергиликтүү башкаруунун пайдалуу коэффиценти өтө төмөн экендиги эч кимге сыр деле эмес. Алиге чейин жергиликтүү башкаруу тоталитардык, зордукчул коомдук тутумдардын саркындыларынан тазалана элек.

Жергиликтүү башкарууну ааламдаштыруунун шартына, Кыргызстан азаттыкта демократиялык, социалдык республика катары адилеттикти, тендикти, калктын экономикалык бакубатчылыгы менен жыргалчылыгын жана руханий өнүгүшүн камсыздоонун шарттары катары региондорду антропо-социеталдык бүтүндүк катары ар тараптан комплекстүү гүлдөшүн камсыздоо зарыл. Ал үчүн:

- Аймактардын ар тараптан өнүгүү мүмкүнчүлүктөрүн күчөтүүгө багытталган административдик-аймактык реформаны аяктоо зарыл;

- Кыргызстандын Чыгыштагы эң байыркы бүтүндүк катары өнүгүүнүн өзгөчөлүктөрү болгондугун жана XXI-кылымдын талаптарын эске алып келечек стратегиялык максатын так аныктоо жана ага баруунун жолун тактоо өтө бышып жетилген маселе экендигин өлкөнүн коомчулугу кеңири кеп кыла баштады.

- Райондорду, маида айылдардын аймактарын ирилештирүү, алардын толук кандуу «антропо-социеталдык бүтүндүк» катары өнүгүшүнө жана өзүн өзү башкаруу деңгээлне жетишүү;

- Кыргызстандыктар байыркы азиялык эл катары жергиликтүү башкаруунун тарыхына, элдигине, общинага, рухий байлыгына, менталитетине үрп-адатына негизделген жергиликтүү башкаруунун өзүнүн салттык өзгөчө кебин, үлгүсүн да акыл-эстүүлүк менен пайдалануу калктын жигердүүлүгүн, жамаатчылык бирдиктүү кызыкчылыктарын, демократиялык баалуулуктарды кеңири жайылтууга мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтет, калктын акыл-эсин өстүрөт, жергиликтүү өз алдынча өнүгүүгө кызыкчылык, ынтаа өсөт.

Ушуга байланыштуу тарыхый жаңы шартта кыргыздардын коомду уюштуруу, башкаруу, жетекчилерди тарбиялоо, дайындоо тажрыйбаларын акыл-эстүүлүк менен падалануу зарылчылыгы бышып жетилүүдө.

Кыргыздын философиясында бай, рух дөөлөттөрүндө, эпостордо миндеген макал-лакаптарында элдик жетекчилерди, баатырларды, лидерлерди калыптандыруунун бай тажрыйбасы, ой толгоосу, акыл-эсеби камтылган. Көчмөндүк жана отурукташкан цивилидүүлүктүн шартында жашашкан

кыргыздардын алтынга сатылбай, байлыкка манчыркабай, сулуулукка алданбай, адамгерчиликти, адеп-ахлактуулукту, ар-намыстуулукту, акыйкаттыкты, адилеттүүлүктү баарын жогору койгондугу XXI кылымдын башталышында да цивилидешкен Европа-Азия элдерин таң калтырууда.

Элибиз көп кылымдардан кийин өз алдынча көз карандысыз, азаттыкка демократиялуу, социалдашкан мамлекеттүүлүккө, антропосоциеталдык бүтүндүккө ээ болуу жолуна түштү.

- ирилешкен айылдардын, райондордун депутаттардын эле эмес, бардык жетекчилерин да айыл башчылары, акимдерди ж.б. аймактык жалпы элдик добуш менен шайлоо да элге болгон ишеничти күчөтүп, жарандык уюмдарды, коомдорду жигердештирип, жергиликтүү бийликтин мамлекеттик бийлик менен болгон өз ара түшүнүшүп, аракеттенишип, бирге иштөөсүнө өбөлгө болоор эле;

- ирилешкен айылдардын, райондордун жетекчилеринин (өкмөт башчылары, акимдердин) иштин сапаты, жаңы жетишилген деңгээли үчүн жеке жоопкерчилигин арттыруу керек. Алардын жетекчилик деңгээлин баалай турган (экономика-лык, аймактагы жердин толук пайдаланышы, айдоо жердин көбөйүшү, социалдык, маданий, жеке ишмердүүлүгүнүн деңгээли, жумушсуздуктун жана айылдан иш издеп четке кеткердердин азайышы, тартип бузуучулук, зөөкүрдүк, ээнбашчылык ж.б.) көрсөткүчтөрдү белгилеп, ар жыл сайын жыйынтыгын чыгарып «иштеги артыкчылык», «мыкты жегекчи», «келечектүү адис» ж.б. сыяктуу наамдарды ыйгарууну тажрыйбалоо коом күткөн билгилерди даярдоого көмөк көрсөткөн болот. Антропосоциеталдык бирикмелерди башкарууда өзгөчө айырмаланган жетекчилер борбордук, республикалык деңгээлдеги кызматтарга көтөрүүгө даяр булак болмок.

Белгиленген сунуштар өз алдынча башкаруудагы айылдын, райондун, шаардын антропосоциеталдык бүтүндүк катары ар тараптан өнүгүп, Кыргызстан коомунун келечектеги түрүн, түзүлүшүн, динамикасын, интегалдык өлчөөсүн жана социалдык турпатын мүнөздөлүшү толук мүмкүн жана булар ар тараптан терең ойлонулуп, ишке аткарылган стратегиялык башкаруунун мөмөсү болмок.

Чынында, бул өтө жооптуу татаал. Ар бир атуул кулчулук, маңкуртук, кош көңүлдүк психологиядан арылып, намыстанып, кайраттанып, адамдык сапаты көкөлөтүп Кыргыз мамлекетинин нагыз гүлдөшү үчүн күрөшүүгө шарт түзүлмөк. Мындай өткөн доорлордогу баатырлардын, эрлердин жаркын элестери бизге жардамдашат. Албетте, XXI кылымдын талаптарына төрт жагынан төп келишкен улуттук, аймактык, антропосоциеталдык бүтүндүктөр үчүн башкаруучулары тандоодо тарыхый эс-тутум менен бирге заманбап илимдердин жетишкендиктери жана тарыхый тажрыйбалардын үлгүлөрү да жардамдарына да шек жок. Ушуларды эске алуу менен бүтүндөй Кыргызстан жана ар бир антропосоциеталдык бүтүндүк үчүн жетекчилерлерди, билгилерди тарбиялоодо, тандоодо төмөнкү сапаттык жана чен-өлчөмдөрдү (талаптарды) негиз катары кабылдоо келечектүү болоор эле.

1. Теңиримден буюрган харизмалык касиеттери болгон кут конгон, туубаса даанышман, бүркүт көз, арстан-мүнөз эр жүрөк, күчтүү, сыртка сүрдүү ичке жылуу сүйкүмү бар, сабырдуу эрдм ээриткен, катканды жибиткен акылман инсан болсо;

2. Өтө инамыскөй, акыйкатчыл, калыс, адептүү, социалдык чечкиндүүлүгү болгон, элим, жерим дегенде жанын аябаган, үзүлгөндү улап, чачылганды жыйнаган, Кыргызстандын ата-бабадан бери келе жаткан жерин кемитпей - кеңейте турган, анын бүтүндүгүн, өзгөчөлүгүн түшүнгөн, билген, бөлүнүүчүлүккө, жердешчиликке каршы бара турган, жаңы замандын мыйзам ченемдүүлүгүн акыл-эс менен туйган; жамаат нчнде ынтымак-ты, биримдикти, достукту чыңдоого чын ниетт менен күрөшө турган;

3. Билими терең, мыкты кесипкөй, улуттун тарыхын, философиясын, Манастын духун, рух дөөлөттү билген жана түшүнгөн мекенчил, заманбап социалдык, экономикалык илимдерден кабарлаш, табыйгый эс-тутум чыңдалган, жаңы цивилизациялардын баарлашуу жана ааламдашуунун шартында улуттук мамлекеттин антропосоциалдык бүтүндүк катары туруктуу өнүгүү өзгөчөлүктөрүн жана мыйзамдары менен кабарлаш;

4. 2005-2010-жылдардагы элдик социалдык ыңкылаптарынын түпкү максаттары Кыргызстан мамлекетин түп-тамырынан бери жаңылоо, Азиялык азаттыктагы мамлекет катары өнүгүүсүнүн тарыхый жолу жана орду бар экенине ишенип, аларды түшүнүүгө республикалык интеллектуалдык акыл-эсин, күч-кубатынын жардамы менен аракеттенип, аларды турмушка ашыруу үчүн бүт мүмкүнчүлүктөрдү пайдаланууга жөндөмдүү болгон;

5. Дүйнөкор, тойбос, ууру, ачкөз эмес, булганбаган, таза, жер сатпаган, чет мамлекеттерге үй салбаган, байлык, акча катпаган, күндөлүк жүрүм-туруму, мамлекеттик, партиялык, коомдук милдеттерине жасаган так мамилеси, маданиятынын тереңдиги, көшоматчылардын азгырыгына туруштук бере ала турган майтарылбас эркинин күчтүүлүгү; бийликтегилерге ар кандай жеңилдиктерге жана жасалма шарт түзгөндөргө каршы пикирдеги инсан болсо.

Албетте, Кыргызстан мамлекети өнүккөн сайын демократиянын жалпы жана улуттук баалуулуктары күчөгөндөн күчөп, күндөлүк жашоо-тиричили-

гибизде, саясий турмушубузда кеңири орун алаары толук мыйзамдуу. Ар бир антропо-социалдык бүтүндүк өзүн үлгүлүү жана толук автономиялуу бойдон сактап калуусу обзел. Демек, демократия байлык, молчулук үчүн эле эмес, изгилик, тыкандык, эркиндик, үрп-адаттар жана бардык билги-жетекчилердин шайлоо аркылуу гана бийликке келиши да милдет.

Ирилешкен айылдардын, райондордун б.а. антропосоциалдык бүтүндүктөрдүн депутаттардын эле эмес, бардык жетекчилерин да айыл башчыларын, акимдерди ж.б. аймактык жалпы элдик добуш менен шайлоо да элге болгон ишеничти күчөтүп, жарандык уюмдарды, коомдорду жигердештирип, жергиликтүү бийликтин мамлекеттик бийлик менен болгон өз ара түшүнүшүп, аракеттенишип, бирге иштөөсүнө өбөлгө болоор эле:

Ирилешкен айылдардын, райондордун жетекчилеринин (өкмөт башчылары, акимдердин) иштин сапаты, жаңы жетишилген деңгээли үчүн жеке жоопкерчилигин арттыруу керек. Алардын жетекчилик деңгээлин баалай турган (экономикалык, аймактагы жердин толук пайдаланышы, айдоо жердин көбөйүшү, социалдык, маданий, б.а. адамдардын өмүрү, ден-соолугу, жеке ишмердүүлүгүнүн деңгээли, жумушсуздуктун жана айылдан иш издеп четке кеткендердин азайышы, тартип бузуучулук, зөөкүрдүк, ээнбаштык ж.б.) көрсөткүчтөрдү белгилеп, ар жыл сайын жыйынтыгын чыгарып «иштеги артыкчылык», «мыкты жетекчи», «келечектүү адис» ж.б. сыяктуу наамдарды ыйгарууну тажрыйбалоо коом күткөн белгилерди даярдоого көмөк көрсөткөн болот. Антропо-социалдык бирикмелерди башкарууда өзгөчө айырмаланган жетекчилер борбордук, республикалык деңгээлдеги кызматтарга көтөрүүгө даяр булак болмок.

Белгиленген сунуштар өз алдынча башкаруудагы айылдын, райондун, шаардын антропо-социалдык бүтүндүк катары ар тараптан өнүгүп, Кыргызстан коомунун келечектеги түрүн, түзүлүшүн, динамикасын, интегалдык өлчөөсүн жана социалдык турпатын мүнөздөлүшү толук мүмкүн жана булар ар тараптан терең ойлонулуп, ишке аткарылган стратегиялык башкаруунун мөмөсү болмок.

Рецензент: соц и.д., доцент Салмөрбекова Р.